

LOURDES HERRASTI; HERIOTZA IKERTU, BIZITZA DESKUBRITZEKO

Amagoia MUJKA TELLERIA

Historialaria, antropologoa eta ikertzailea da Lourdes Herrasti Erlogorri (1958, Aretxabaleta). Berrogei urte baino gehiago daramatza arkeologia lanetan, lur azpian heriotzaren arrastoak bilatzen, bizitzak ezagutzeko. Heriotza ikertu, bizitza deskubritzeko.

Ikasle garaitik gaur arte, Paleolitikoko arrastoe-kin hasi eta 36ko gerrako hobietaraino. Lurrean belauniko jarri eta profesionaltasun zorrotzez ibilbide kronologiko luzea osatu du. «Gasteizen ikasi nuen. Nire irakasle zen Amelia Baldeonek aipatu zigun ia Gipuzkoara etorri nahi genuen indusketa batera. Jesus Altunarengana etorri ginen eta Errailako (Zestoa) indusketan aritu ginen. Geroztik Aranzadin nabil».

Arkeologia ez da Herrastiren lanbidea izan, bere denbora librean egindako jarduna izan da. Bigarren Hezkuntzako irakaslea izan da ogibidez. «Norberaren denbora librean egindako lana izan da, zaletasuna pasio bihurtua. Oso gutxi dira profesionalizatu direnak, honetaz bizi izan direnak. Azken hogeitreetan gauzak asko aldatu dira eta arkeologiaz bizitzeko aukera handiagoa sortu da. Baina ni hasi nintzenean, desberdina zen».

Emakume askorekin aritu izan da. «Emakume asko izan dira arkeologian, baina askok ez dute jarduna mantendu denbora luzean zehar. Ez zen erraza, eragozpen handiak ziren arkeologia eta norbere bizitza bateratzeko. Igual nire kasuan ezohikoena da arkeologian mantendu naizela, bidean jarraitu dudala. Emakume asko aritu dira indusketetan eta une jakin batean utzi egin dute, ezin izan dutelako bide hori gehiago luzatu. Lana beste toki batean genuen denok; lanbidea eta soldata beste toki batean. Beste arkeologo asko unibertsitateko irakasleak izan dira lanbidez eta udan aritu dira indusketetan. Kontuan izan behar da garai batean indusketak udan izaten zirela, ez zirela urte osoan zehar egiten. Gehienek ikasturtea egiten zuten irakasle modura eta udak baliatzen zituzten indusketak egiteko. Gerora zabaldu dira indusketak urte osora».

Alaba jaio eta hilabete eta erdira indusketa batean zegoen Lourdes Herrasti. «Bularra ematen nion eta berriz bueltatzen nintzen indusketara. Ez da nire kasua bakarrik, beste emakume asko antzeko aritu dira. Gustatzen zitzaizun horretan jarduteko modua zen hori».

Irudian, Lourdes Herrasti Aranzadiren egoitzan, Donostian.
Andoni CANELLADA | FOKU

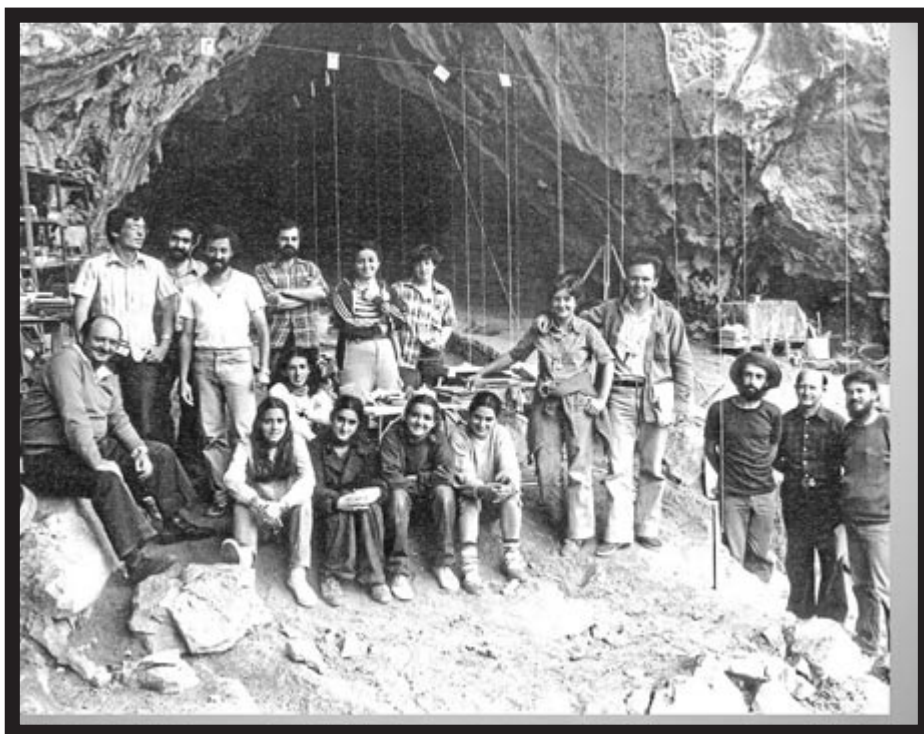
Arkeologiak egungo sona ez zuen garaian, emakume asko aritzen ziren. Hori izan da sentipena. «Agian bai, emakume asko aritu dira unibertsitatean eta gero puntan egon direnak, lehen lerroan agertu direnak, gizonezkoak izan dira. Askotan gertatzen da hori. Esparru askotan gertatzen da nabarmentzen direnak gizonezkoak direla eta emakumeek lan isilagoa egiten dutela. Arkeologian ere gertatu da».

Azken urteotan, eta Irulegiko eskua bezalako aurrikuntzak tarteko, arkeologia prestigio gehiago hartzen ari da. «Jendeari arreta ematen dio, oso gauza polita da, kaltegabea, ez dauka ideologiarik... Nik uste dut denoi gustatzen zaigula historia eta arkeologia historiaren atal politenetakoa da». Berrogei urteko bidearen ondoren, liluratik hitz egiten segitzen du Herrastik. «Berez oso liluragarria da, xarma handikoa. Indiana Jones-etik hasita, arkeologia oso miretsia izan da. Gure mentalitate atabiko horretan dago».

Laurogeiko hamarkadan hasi zen Herrasti indusketetan, hasiera hartan Jesus Altunaren gidaritzapean. Paleolitiko garaiko ikerketan abiatu zen. «Heriotza ikertzen dugu. Hasiera hartan, kobazuloak aztertzen hasi ginen. Paleolitiko garaian, baina bereziki ondoren, neolitikoan eta brontze aroan, lurperatu egiten zituzten hildakoak. Gorpuekin batera tresnak uzten zituzten, ustez hurrengo bizitzan beharko zituztenak, puntak, zintzilikarioak... Arkeologoek ikertzen dituzte tresna horiek. Baina Pakok (Etxeberria) eta biok bereziki hezurak aztertu izan ditugu».

HEZURREK KONTATZEN DUTENA

Hezurak aztertu, ia zer kontatzen duten. «Adibidez, gure herriko Hiruaspen (Aretxabaleta), ankilosatutako hatz bat topatu genuen. Hortik abiatuta, badakigu zein gaixotasun zituzten eta gutxi gorabehera zenbat urtez bizi ziren. Hipotesi batzuk egiteko beste informazio

Lantaldea Zestoako Amaldako kobazuloan. Herrasti, goiko lerroan, eskuinetik hasita, bigarrena. Alboko irudian, berriz ere lantaldea. Indusketetan hainbat diziplinako adituak aritzen dira elkarlanean. ARANZADI ZIENTZIA ELKARTEA

ematen digute hezurrek». Ornoetan agertzen den puntilla ugariak, adibidez, pertsona horrek oso artrosi gartua zeukala adierazten du eta pentsatzekoa da bizkarreko min dezentekoa izango zuela. «Hortzei begira ere informazio dezente ateratzen da. Higatuak badaude, pentsa dezakegu zer nolako dieta zeramaten, lan egiteko ere erabiltzen zituztela –tira egiteko, lokarriak egiteko...–. Badakigu garai batean txotxak ere erabiltzen zituztela haginaren artean garbitzeko, zuloak dituztelako. Atapuercan ere aurkitu dituzte horrelakoak...».

Batzuen eta besteen hezurak aztertuz, populazioaren profila marraztu dezakete. «Guztia aztertuz, profila ateratzen dugu, profil demografikoa. Zenbat ume, gizon, emakume... Adinaren eta sexuaren arabera banaketa egin dezakegu eta horrek erakusten du zer nolako gizartea zen. Adibidez, ohikoa goa zen emakumeak lehenago hiltzea, gazteago. Helduetan, gizonak gehiago dira. Emakume asko hiltzen zen erdizteko momentuan».

SAN JUAN ANTE PORTAM LATINAM

«San Juan Ante Portam Latinam aztarnategia (Guardia) 1990ean topatu genuen. Haurdun nengoen. Alaba ekainean jaio zen eta hilabete eta erdi geroago indusketan nintzen. Bularra eman eta berriz bueltatzen nintzen indusketara. Hor aurkitu genituen, ater-

«Jendeari arreta ematen dio arkeologiak, oso gauza polita da, kaltegabea, ez dauka ideologiarik... Nik uste dut denoi gustatzen zaigula historia eta arkeologia historiaren atal politenetakoa da. Gure mentalitate atabiko horretan dago»

«Paleolitiko garaiko indusketa batean ez daukazu sentimendurik inguruan. 36ko gerrako indusketa batean familia hor dago, sentimenduak hor daude. Sentsazioak eta emozioak desberdinak dira»

pe baten azpian, 333 pertsonen hezurak, denak batera. Eta horrek esan nahi du denak batera hilobiratu zituztela. Zerbait gertatu zen, gaixotasun bat izan daiteke, sarraski bat edo elkarren arteko liskarren bat. Topatu genituen zenbait gorpuren barruan txertatutako suharri puntak. Horrek esan nahi du erail egin zituztela: suharri punta sartu zieten bizkarrezurrean eta medula zeharo txikitu zieten. Heriotza etorri zitzairen. Beste kasu batzuetan bizirik jarraitu zuten geziaren punta barruan zeukatela. Oso bitxia da, horrelako kasu oso gutxi egon direlako. Hemen 15 kasu daude; batzuk hil egin ziren eta beste batzuek bizirik irautea lortu zuten. Baina garbi dago gatazka handiak zituztela eta indarkeria handia erabiltzen zutela elkarren aurka. Elkarren arteko borrokak zeuden eta sekulako sarraskiak gertatzen ziren. Aipatu ditudan 333 pertsonen hezur

dura horietatik, 100 bost urtetik beherako haurrak ziren. Oso aztarnategi berezia da».

ARRASATEKO MOMIA

Berrogei urteko bidean, askotariko egoerak topatu ditu. «Beste gauza batzuk ere aztertu izan ditugu: momiak. Inguruan ere badaude; adibidez, Arrasateko Amandre Santa Ines. Nire aita zenak kontatu zidan bera txikia zela Arrasateko San Juan elizan momifikatutako emakume bat zegoela akordatzeko zela. Joan ginen galdetzeraz eta apaizak ezetz esan zigun. Gero hor zehar galdetu zuen hobeto eta agian baietz. Eskailerapean zeukaten jasoa momia. Ines Ruiz de Otalora. Oso pertsona garrantzitsua. Bere senarra, Oka-ritz jauna, Felipe I.aren idazkaria. Biak elkarri zituzten momifikatuta Arrasatera. Jendeak ikusten zuenez Ines ez zela usteltzen, gauza berezia zen hori eta koplak batzuk sortu zituzten, letania batzuk. 'Amandre Santa Ines, bart egin dot amets, ona bada bion partez, txarra bada doielara ihes'. Berari eskainiak». Gaur egun Amandre Santa Ines ikusgai dago San Juan elizan.

Arrasatekoa ez da momiekin izan duten esperientzia bakarra. «Gure ezaguna den apaiz batek kontatu zigun Tole- doko eliza batean mordo bat zeudela, ezkutatuak kapera baten azpian. Joan ginen eta atera genituen denak, 50, eta aztertu. Momia haiek oso berriak zi-

ren, XIX. mendekoak, eliza azpitik atera zituzten. Lotsa emango zien erre-tzeak eta ezkutatu egin zituzten kapera baten azpian».

ESPEDIZIOAK MUNDUAN BARNA

Estatu espainoletik kanpo ere aritu dira, Mendebaldeko Saharan pare bat aldiz. «Meherisera joan ginen. Esan ziguten han bazirela zenbait hobi klandestino eta horiek ateratzera joateko. Maroko eta Sahara liberatuaren arteko mugaraino iritsi ginen justu. Marokon dago munduko harresirik luzeena, Txinakoa baino luzeagoa. Iparraldetik hegoalderaino harresitua dago eta Marokok 100.000 soldadu dauzka hori guztia kontrolatzeko. Meherisera joan ginen eta hondarrean zeuden gorpuak atera genituen. Sei pertsona zeudela identifikatu genuen: lau heldu eta bi haur. Desagertutakoen artean hamar urteko bi mutikoren bila genbiltzan. Objektuen artean oinetakoak ere topatu genituen, denenak. Objektuek informazio asko ematen dute. Saharan oraindik hobi mordo bat dago, baina gune minatu batean daude eta ezin da sartu».

2017an beste bidaia bat egin zuten, Antartidara. «Antartidatik gertu daude Falkland Islands (Malvinak). Malvine-tako Gerra 1982an gertatu zen. Argentinarrak eraso egin zuten eta erabaki zuten bereak izan zitezkeela irla horiek. Soldadu mordo bat sartu zen. Oso laburra izan zen, 70 egun. Argentinarrak mordoa hil zen, 18-19 urteko gazteak, soldaduska egiten ari zirenak. Nora zihoazen jakin gabe bidali zituzten eta oso modu bortitzean hil ziren. Gerra bukatu zenean, Margaret Thatcherrek erabaki zuen beren soldaduen gorpu guztiak erretiratzea, baina Argentinako soldaduak abandonatuta geratu ziren. Erresuma Batuak aginduta, Geoffrey Cardozo sarjentu britainiarrak helburu hartu zuen soldadu argentinarren gorpu guztiak berreskuratzea eta kanposantu batera eramatea. Nazioarteko protokolo guztiak jarraituta, Darwin kanposantua eraiki zuen, 250 pertsonentzat. Bete egin zen. Helikopteroan joaten ziren, gorpuak ikusten zituzte-

nean jaso eta kanposantu horretara eramaten zituzten. Gehienak identifikatu zituzten, baina asko eta asko identifikatu gabe geratu ziren, 122 inguru. 2017an, nazioarteko itun baten bitartez eta Gurutze Gorria tartean zela, enpresa bat sortu zen bertaratu eta ezezagunak ziren gorpu guztiak ateratzeko. Hilobi horietan, ezezagunak zirenen kasuan, 'soldado argentino solo conocido por Dios' jartzen zuen. Oso gogorra».

Gorpu horiek atera eta izena jartzera joan zen talde bat; britainiarrak, argentinarrak, espainiarrak eta euskal herri-tarrak tartean. «Bi hilabete eta erdian, denak atera genituen. Egun batean ateratzen genituenak egun berean hilobi-

Euskal Herritik urrunagoko lurretan ere aritu dira lanean Aranzadikoak, Lourdes Herrasti tartean. Irudian, Mendebaldeko Saharan indusketa lanetan.
ARANZADI ZIENTZIA ELKARTEA

ratzen genituen. Inguruan, soinean, batzuetan dokumentuak topatzen genituen. Gorpuak osorik zeuden, saponifikatuak zeudelako. Eskutitz asko topatu genituen, askotan amari idatzitakoak. Eskutitzak agertzen zirenean, indusketa geratu, denak isildu eta nik ozen irakurtzen nituen. Imajinatu zer nolako unea. Amari kontatutakoak eta amak inoiz jaso gabeak. Oso gauza hunkigarriak dira. Une batean zeure burua gogortu behar duzu eta distantzia jarri; bestela, sentimenduek gainezka egiten dute».

Ikerketa osoa bertan egin zuten. «Denak hilobiratu genituen eta gaur da eguna non denak identifikatuta dauden. Sekulako lana izan zen: denei laginak hartu, Argentinara bidali eta bertako laborategi batean jarraitzen zuten identifikazioa. Bi falta dira, baina seguru aski, senideek ez dakitelako. DNA frogak egiteko ez dira bakarrik hezur-rak behar; familiaren beste lagin bat ere behar dugu alderatzeko eta identifikatzeko. Hori gabe ezin da identifikatu. Aurten bete dira 40 urte gerra gertatu zenetik eta bizirik atera ziren beteranoak ari dira indusketa arkeologikoak egiten terapia modura. Oso gaizki pasatu dute, ez dute gaintitu, engainatuak eta abandonatuak sentitu dira. Eta orain lagungarri bezala arkeologia erabiltzen ari dira. Arkeologiak balio handiak ditu».

2000. URTETIK, 36KO GERRAKO HOBIAK

«2000. urtean kasualitatez joan ginen Leonera. Bertatik deitu ziguten, antropologoa eta arkeologoa ezagunak genituen. Hobi bat ateratzera zihoazela eta ia nahi genuen parte hartu. Ez genuen inondik inora pentsatzen topatuko genuena eta gerora etorriko zena; ez genuen pentsatzen 36ko gerrak horrenbeste hildako sortu zituenik. Horrenbeste jende modu ilegalean eraila. Hilketak dira eta oso gogorrak. 11.000 pertsona topatu dira eta pentsa daiteke 130.000 ere izan zirela. Gehienak tiroz erailak, lurpean klandestinko galduak eta gizarte osoarentzat ezkutatuak. Hori da guk egiten duguna: lur azpian ezkutatukoa bistara atera».

Lurpean informazioa dago eta lurra-
ren gainean, informazio hori osa deza-
keten testigantzak. «Arazoa zen ezin zi-
rela biak lotu. Baziren testigantzak
–nahiko isilak asko–, baina lurraren az-
pian zegoenak ezkutatuta jarraitzen
zuen. Denak bizi ginen ezjakintasun-
ean eta oso garrantzitsua izan da lur
azpian zegoena argitara ateratzea. Lu-
rrak hitza eman dio hor azpian zegoen
guztuari».

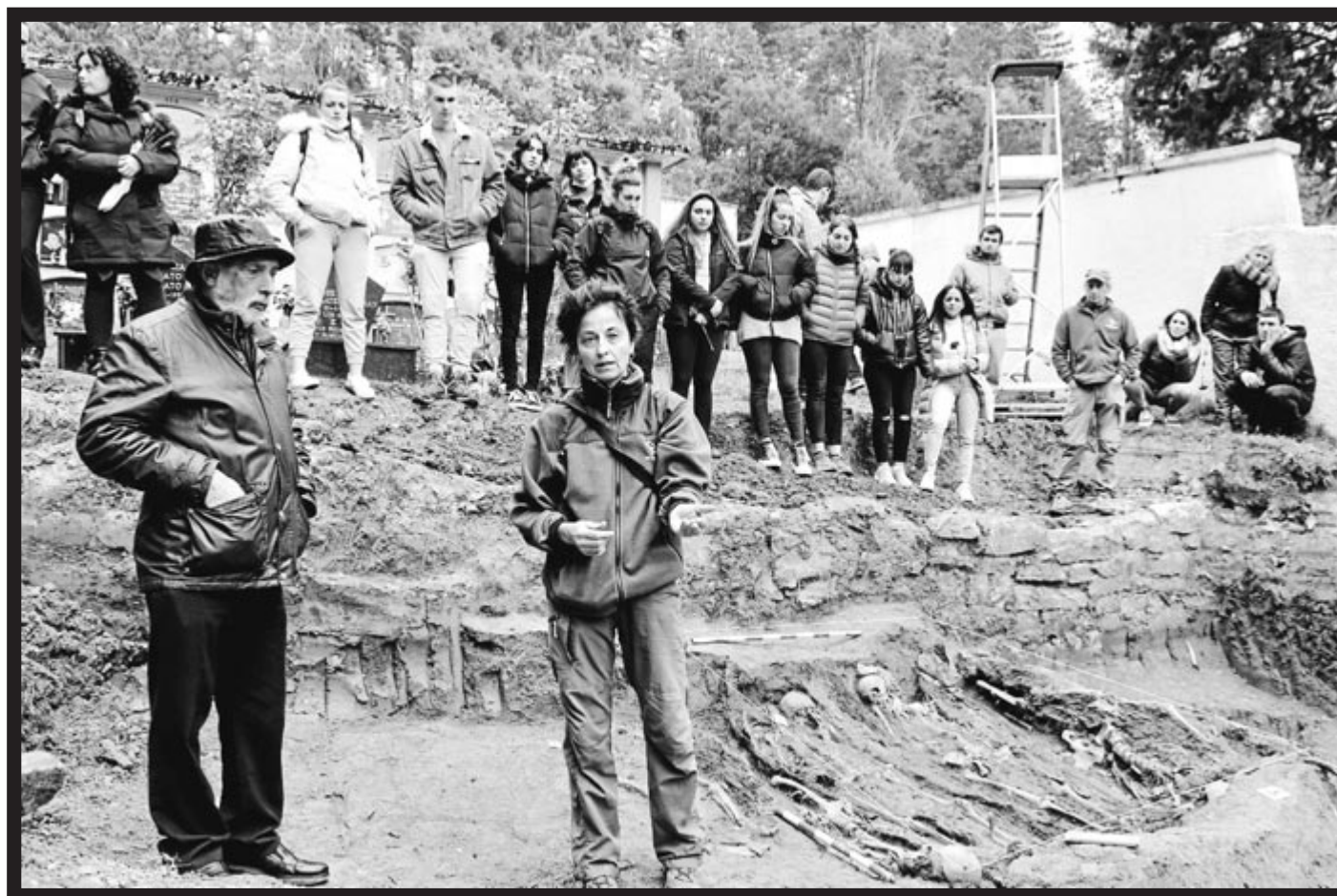
Paleolitikoa ikertzetik 36ko gerra
ikertzera bada aldea. Desberdintasun
nagusia, seguru aski, indusketetan ari
direnean hildako horien ondorengoak,
senideak, alboan izatea. «Paleolitiko
garaiko indusketa batean ez daukazu
sentimendurik inguruan. 36ko gerrako
indusketa batean familia hor dago,
sentimenduak hor daude. Sentsazioak
desberdinak dira; ez daukazu hezur bat
aurrean, pertsona baten hezurdura
daukazu eta berekin zerikusia dutenak,
inguruan».

Izua. Herrastik garbi dauka lurpean
egon direla eta isiltasuna nagusitu dela
izua egon delako; «ez beldurra, izua.
Seguru zuen etxeetan gurean bezala
esaten zela ‘horri buruz ez hitz egin,
ixo’. Hori hautsi nahi dugu».

Gehienetan emakumeak gerturaten
zaizkie isiltasuna haustera, «oroimena
emakumezkoa da. Emakumeek gorde-
tzen dute familiaren oroimena».

«Normalean hobiak oso itxura xu-
mea dute. Espainiar Estatuan 800 hobi
atera ditugu; guztira, 11.000 pertsona.
Eta oraindik falta dira. Denak ez daude
identifikatuta. Batzuetan hezurrek ez
dutelako informazio nahikoa ematen
eta beste batzuetan familia falta zaigu-
lako frogak egiteko. Batzuetan badaki-
gu zein izan daitezkeen eta ez daukagu
familiarik laginak alderatzeko».

Hobietan jende asko aritzen da la-
nean, hainbat diziplinako profesio-
nalak. Lourdes Herrastik behin eta be-
rriz nabarmendu du berea «talde lana»
dela eta kide guztiak direla beharrez-
koak prozesua bukaeraraino arrakastaz
eramateko. Indusketen zutabea talde
lana da. «Prospektoreak, biologoak, ar-
keologoak, genetistak... denak dira
beharrezkoak».

Pako Etxebarria eta Lourdes Herrastik
Berriozarren topatutako hobi baten
alboan. 2000. urteaz geroztik, 36ko
gerrako hobietan ari dira lanean
nagusiki.
Idoia ZABALETA | FOKU

Hobiak topatzeko orduan, batzuetan
testigantzek irekitzen dute bidea. Badi-
ra bestelako pistak ere. «Detaileak ba-
daude. Enbor batean markatutako gu-
rutze bat, adibidez. Norbaitek marka
hori jarri zuen bazekielako hobi bat ze-
goela. Gurutze horrek eraman gintuen
hobiraino». Beste batzuetan familiak
eman diote hobi itxura gerora, haien
mina eta falta samurtu nahian edo.
«Gehienetan hobiak bide bazterretan
daude. Gazteleraz esaten den ‘estar en
la cuneta’, literalki. Kamioietan erama-
ten zituzten atxilotuak, bertatik jaitsia-
razi eta jaitsi ahala bertan akabatu, bi-
de ertzean. Eta bertan hilobiratu».

TIROEN HOTSA ETA LEKUKOEN ISILTASUNA

«La Pedrajan (Burgos) 130 pertsona
aurkitu genituen, denak gizonezkoak.
Kartzelatik erailtzera ateratakoak eta
herriz herri atxilotutakoak. Oso paraje
berezia da, portu bat. Eraiketa guztiak
ezkutuan egin daitezke, inor konturatu
gabe, ez bada ondoan dagoen kamine-
roa. Bidezainaren etxea zegoen alboan
eta bertan bizi zen familiak beti gorde
izan du sekretua. Imajinatu zenbat de-
tonazio eman behar diren 130 pertso-
na erailtzeko, tiro bat bestearen atze-

tik. Familia horrek entzun ahal zituen
denak, ondoan zeudelako».

Beste batzuetan isiltasuna urte asko
pasatu eta gero hausten da. 1938ko
maiatzean gertatutakoa duela dozena
erdi pasatxo urte atera zen azalera.
«Paulina neskaila zela eskolatik atera
eta ikusi zuen mugimendu handia ze-
goela, soldaduak, jendea atzera eta au-
rrera.... Jakin-minez gerturatu zen La-
rrasoañako (Nafarroa) kanposantura
eta aita ikusi zuen gorpu bat lurpera-
tzen, hobi bat egiten, kanposantutik
kanpo. Gauza arraroa zen. Gogoan izan
zuen eta ez zion inori kontatu. Eta due-
la zazpi bat urte, bazkaltzen ari zirela,
albisteetan ikusi zuen nola ari ginen
gu hobiak topatzen. Eta alabei esan
zien ‘bada nik badakit non dagoen bat’.
Eta kontatzen hasi zen. Bi alabak era-
man zituen bertara, alabek guri infor-
mazioa eman ziguten eta horrela topa-
tu genuen hobi hori. Lau pertsona
daude, laurak iheslariak dira; Ezkabatik
ihesi atera ziren lau preso herri horre-
tan erail zituzten. Gorriak zirenez, ez
zuten merezi kanposantuan hilobira-
tuak izatea eta kanpoan lurperatu zi-
tuzten. Horietatik bi identifikatu ditu-
gu». Horietako bat Leoncio de la

Itxialdi garaian, Altzon bertan Altzoko Handiaren hezurak topatu zituzten, Altzoazpiko kanposantuan. Irudian, Herrasti hezurren inguruko azalpenak ematen.

Marisol RAMIREZ | FOKU

Fuente da eta bere alaba, Paulina. Palentziatik etorri zen aitaren hezurak jasotzera. «Paulina eta Paulina. Adin bereko eta izen bereko bi emakume elkartu ditu historiak».

Lau gorpu kanposantutik kanpo, bi ahuspez eta beste bi ahoz gora. Paulinaren begietan bizirik dago haurra zenean ikusitakoa, «oso-osorik ikusi nituen gizonezko horiek. Bi konfesatu egin ziren eta beste biak, ez». Akaso horregatik zeuden bi ahoz gora eta beste bi, ahuspez. «Askotan ahuspez hilotzatzen zituzten. Aparteko zigorra zen. Kristau munduan, beti gora begira jartzen da hildakoa, zerura begira. Behera begira egotea infernura begira egotea da».

«Topatzen ditugunen artean, %2 emakumezkoak dira. Batzuetan gizonzkoekin batera eta beste batzuetan emakumeak elkarrekin. Errepresaliatuak dira. Senarra, semea, anaia... topatu ez zituztelako haien ordeztatuak emakumeak. Adibidez, Sevillan daude Guillenako 17 emakumeak; 50 urte inguruko emakumeak, gehienak amak, eta semeak eramaterik ez zutelako izan eraman zituztenak».

Fusilatuen kasuan, tiroak daude, gehienetan buruan. «Guk egiten ditugun ikerketek balioa dute. Epaileek hartuko balute hau beren gain, honek balioko luke esateko benetan erailketa bat izan dela eta judizioz kanpokoa, es

trajudiziala. Horrek mugitu beharko luke espediente bat. Baina 50 urte pasatu direnez, beraiek salbu daude eta ez da ezer gertatuko. Baina guk prozesu osoa egiten dugu, inoiz beharrezkoa bada, hor egon dadin informazio hori guztia».

OBJEKTUEN GARRANTZIA

Maiz objektuek kontatzen dute falta den istorioaren parte. Donostian, Urumea ibaiaren ertzean, trenbidean lanak egiten ari zirela hezurak agertu ziren. «Justu hiru egun lehenago Asturiasen izan ginen indusketa batean eta bertan guri laguntzen aritutakoa zen Donostiako obra horren arduraduna. Hezurak ikusi zituenean abisua eman behar zigula pentsatu zuen. Atera genituen gorpua eta batek botoiak segidan zeuzkan, uniformearenak. SS jartzen zuen botoietan. Donostiako sereno bat zen, ibaiaren ondoan eraildakoa. Eta botoiek pista eman ziguten. Objektuek, batzuetan, asko laguntzen digute».

Beste kasu batean eraztun txiki batek josi zuen istorioa. «Eraztun txiki bat topatu genuen hobi batean. Hogeita zazpi pertsona zeuden bertan. Data bat eta bi letra: PE. Artxibozainak miaketa bat egin zuen artxiboan eta egun horretan ezkondu ziren pertsonen artean topatu zituen Placido eta Emilia. Modu horretara identifikatu ahal izan geni-

tuen hobian zeuden 27 pertsonak. Eraztun txiki bati esker».

ISILTASUNAREN ONDOREN, ISILTASUNA

«Batzuetan zortea izaten dugu. Gorpua identifikatu eta familiari ematen diogu. Askotan hitzik gabe geratzen dira, isil-isilik, ezin dutelako bat-batean emozio hori guztia bizi eta horri hitzak jarri. Memorian jasotako guztia azaleratzen da bat-batean, emozio handiko unea da. Denak egoten gara isilik».

Isiltasuna, negarra, eskertza. «Familiarentzat oso garrantzitsua da gorpua berreskuratzea. Lasaitasuna ematen die, patxada. Zauria ixten laguntzen du. Gaur bertan jakinarazi diogu familia bati identifikatu dugula haren senidea. Hitzik gabe geratu dira».

Berrogei urteren ondoren, deskubritzearen lilura ez da itzaltzen arkeologoarengan. «Emozio hori ez da itzaltzen, sekulakoa da inork ikusi gabe zeukana bistara ekartzea».

ALTZOKO HANDIA

Askotan zientziak datuz janzten ditu kondairak, susmoak. Beste askotan, erabat birrindu. Altzoko Handiarekin horrelako zerbait gertatu zen duela bi urte pasatxo, Herrasti eta bere lantaldea, tarteko. «2020an, Karlos Almorza lankidea artxiboa miatzen ari zen Altzon. Inork ez zekien Altzoko Handia non zegoen lurperatuta eta gugana

etorri zen, 'hau begiratu egin behar da' esanez. Altzoazpiko kanposantuan begiratzen hasi ginen. Familiaren ohiko tokian egin genuen lehen zuloa. Elizegitarrek bazeukaten beren tokia. Hor ez genuen topatu. Agian hezurtegian egon zitekeela pentsatu genuen. Hori hustu genuen eta kide batek sekulako hezur handi bat atera zuen, besoko hezur bat, humero bat. Dena hustu genuen eta atera genituen hezur guztiak: 2,42 zentimetroko altuera zuen pertsona baten hezurdura. Ia eskeleto osoa. Ornoetan arazo larriak zeuzkan. Artrosi ikaragarria, oker-okeregina ibili zen eta seguru aski amaieran, makuluekin. Sekulako poza eman zigun. Konfirmendu garaia zen, gainera. Beti egon da zurrumurrua 'ingelesek' eraman zituztela hezurak. Egia da Ingalaterrako antropologo batzuk Altzora etorri zirela hezurak eraman zitzaizketen galdezka, hezurak aztertzeke. Familiari galdetu eta ezetz esan zieten, baina beti egon da susmoa lapurtu egin zituztela. Ez: Altzoko Handiaren hezurak beti egon dira Altzoazpiko kanposantuan».

Ikasle garaian, unibertsitatearen atarian, kazetaritza ikastea omen zeukan buruan Lourdes Herrastik, hango eta hemengo istorioak kontatzea maite zuelako. Egiten duenak asko dauka horretatik. Lurraren azpikoa atera, bizitzak deskubritu eta horien istorioak kontatu.